Vesna Leskošek

TEORIJA IN PRAKSA NA PODROČJU SPOLNIH ZLORAB

V letu 1996 smo v Sloveniji dobili tri prevode knjig o spolnih zlorabah. Še leto prej pa zbornik tekstov različnih avtoric na temo nasilja in spolnih zlorab. Večina avtoric in avtorjev se s spolnimi zlorabami srečuje v svoji psihoterapevtski ali svetovalni praksi. Po svoji vsebini in ravni teoretske refleksije se med sabo precej razlikujejo. Vprašanje, ki me je vodilo v pregled vseh štirih, je, kakšne poglede, doktrine ali prakse vnašajo v naš prostor. Zanj je bilo še pred nekaj leti značilno popolno pomanjkanje diskurza ali praktičnega dela na področju spolnih zlorab. Ob zaznavi problema je naraščal strokovni interes po novih znanjih in spretnostih, ki je bil hkrati pogojen z nujo in stisko, povzročeno s soočanjem s konkretnimi primeri.

V taki situaciji je bilo dobrodošlo vsakršno pisanje ali informacija o spolnih zlorabah. Ljudje so zajemali znanje z veliko žlico, ne da bi znali presojati pisni ali ustni material, ki so ga dobili. O kvaliteti ponujenega lahko seveda presojamo šele takrat, ko si do predmeta že ustvarimo distanco. To pa je mogoče šele po določeni količini predelanega materiala. Ta je za različne ljudi različna. Na drugi strani pa je nekdanji vzhodni blok postal pravo tržišče za najrazličnejše ljudi z Zahoda, ki so prodajali vse po vrsti – od novih religij in žaljivo elementarnih informacij do vrhunskih znanj in spretnosti. Tako paleto različnosti je omogočalo pogosto na desetine tujih fundacij, ki so izhajale iz povezave Zahoda z Vzhodom.

Na področju spolnih zlorab se je v zadnjih letih dogajalo kar veliko mednarodnih izmenjav. Prek podjetja Firis so k nam prihajali Nizozemci in govorili o družinskem modelu dela s spolnimi zlorabami, Katja Bašič z Ministrstva za notranje zadeva organizira redne seminarje v Gotenici, sama sem skupaj z Mojco Urek in Darjo Zaviršek soorganizirala dva treninga, nazadnje z angleško psihoterapevtko Moiro Walker, avtorico več knjig o nasilju nad ženskami in spolnih zlorabah. Napisanih je bilo že nekaj diplomskih nalog na različnih fakultetah, izvedenih pa je bilo tudi nekaj manjših raziskav, ki so jih naredile srednješolke. Kljub pestremu dogajanju na tem področju pa ostaja praksa psihosocialnih služb na tem področju dokaj slaba in pogosto za žrtev popolnoma nesprejemljiva. Poleg pomanjkljivega sistemskega reševanja takemu stanju botruje tudi slaba doktrina posameznih strok ali njihovih predstavnic in predstavnikov. Vprašanje je torej, ali lahko na podlagi razpoložljive literature to prakso in doktrino izboljšamo oz. kakšna lahko ta postane.

Pregled literature sem opravila tako, da sem v posameznih knjigah poiskala odgovore na nekaj ključnih vprašanj, ki lahko pokažejo razlike med njimi ali pa njihove podobnosti. Govorim o treh knjigah: (1) Karin Frei, *Spolna zloraba – z odkrito besedo do varnosti*; (2) Ouaine Bain, Maureen Sanders, *Ko pride na dan*; (3) Roel Bouwkamp, *Psihosocialna terapija pri spolni zlorabi v družini*.

Knjige so namenjene različnim bralkam in bralcem. Prva je pisana v jeziku in na način, ki je razumljiv vsakomur. Uporabna je za ljudi iz javnih služb, nevladnih organizacij, neformalnih skupin ali prizadete posameznice in posameznike. Usmerjena

je k razumevanju pojava in preventivnem delovanju in na koncu spregovori tudi o intervenciji. Druga je namenjena tistim, ki preživljajo ali so preživeli spolno zlorabljanje. Uporabna je tudi za druge, ker gre za nasvete strokovnjakinj, ki delata na tem področju. Tretja se od prvih dveh bistveno loči. Namenjena je zlasti javnim službam, ki imajo obveznost intervenirati ob primerih spolnih zlorab. Uporablja jezik in daje nasvete, ki zlorabljenim ne pomagajo in jih ne morejo razumeti. Usmerjena je le na delo s spolno zlorabljenimi otroki in njihovimi starši. Pogosto je ravno zato v popolnem nasprotju s tistim, kar pravita prvi dve knjigi. Gre torej za različne ravni pisanja in usmerjenost na različne skupine bralk in bralcev, kar otežuje primerjave, ne naredi pa jih nemogoče. Pri primerjavi bom uporabljala jezik in način pisanja, ki ga uporabljajo avtorice in avtor.

KLJUČNA VPRAŠANJA

DEFINICIJA SPOLNEGA ZLORABLJANJA:

(1: str. 12) Za dejanje spolne zlorabe otroka gre takrat, kadar odrasel človek ali mladostnik načrtno uporabi ali uporablja otroka za to, da se spolno vzburi ali/in da poteši svojo spolno slo. Odrasel človek je v odnosu do otroka zmeraj v položaju močnejšega. Otrok je majhen in neveden. Največkrat tej odrasli osebi tudi zaupa in/ali je celo odvisen od nje. Zato otrok ni sposoben svobodno odločati in zavestno sodelovati pri dejanjih, ki jih zahteva odrasli. Kadar pod temi pogoji pristane na sodelovanje, ni mogoče spregledati, kako zelo to škoduje njegovemu nadaljnjemu razvoju.

(2: str. 12) Spolna zloraba je tisto dejanje ali dogajanje, ko se odrasli ali starejši mladostnik dotika otroka na način, ki ima seksualno obeležje, in otroka uporabi za zadovoljitev svojih seksualnih potreb. Načini in aktivnosti so zelo različni, vsem pa je skupno to, da odrasel zlorabi svojo moč in avtoriteto ter da otroka ujame v zanko, ga zavede in celo na silo potisne v seksualno aktivnost.

(3: str. 14) Spolno zlorabljanje je zahteva odrasle osebe, da otrok sodeluje v spolnih dejanjih proti svoji volji. Otrok se nahaja v situaciji, v kateri ima občutek, da se temu ne more izogniti zaradi premoči, čustvenega pritiska, prisiljevanja ali nasilja odraslega.

RAZLOGI ZA SPOLNO ZLORABO

(1: str. 8, 20, 55) Spolno zlorabljanje je nasilno dejanje, ki ga moški počenjajo zlasti iz potrebe po dokazovanju svoje moči in premoči, spolne potrebe so šele drugi razlog. Gre za kontrolo nad dušo in telesom otroka. Tradicionalna delitev vlog med moškim in žensko je okviren pogoj za spolno izrabljanje in izkoriščanje otroka. Storilec ima moč nad zaupljivim in poslušnim otrokom in ga lahko popolnoma obvlada. Ni se mu treba bati želja, ugovorov in zahtev – kot pri odrasli ženski – in prav tako ne, da bo odpovedal. Poleg teh razlogov so pomembni še: položaj ženske v družbi; ženske v reklamah ali kreiranje javne podobe ženske kot seksualnega objekta; nasilje, ki ga je storilec doživel v otroštvu, in javno toleriranje dejanj, ki se kaže v nekaznovanju in neučinkovitem sodstvu. Za dejanje je odgovoren samo tisti, ki ga je storil! Matere za to dejanje niso krive, čeprav se jim ob odkritju zvečine to pripiše, kar lahko razumemo tudi kot opravičevanje storilca.

(2: str. 16, 28) Spolna zloraba je izdaja zaupanja in zloraba moči. Storilci so ljudje, ki potrebujejo občutek moči in kontrole nad drugimi. Potrebo po moči lahko zadovoljijo samo v odnosu s šibkejšo, nemočno in ranljivo osebo. Ne gre torej za zadovoljevanje spolne sle, temveč za zadovoljevanje potrebe po moči. Živimo v svetu, ki daje moškim priložnosti, da se do žensk in otrok obnašajo, kot da so njihova lastnina, kar jim daje občutek dominantnosti. Za spolno zlorabo je odgovoren samo storilec.

(3: str. 9, 20-28) Spolna zloraba v družini je z vidika interakcijskega modela kazalec motenega delovanja družine. Nanjo vplivajo različni dejavniki: storilčeva osebnost (pasivni odvisni, agresivni dominantni,

psihopatski, psihotični, alkoholični in pedofilski storilec), slab odnos z zakonskim partnerjem (čustvena površnost, malo stika, nič skupnih interesov, ženino nezanimanje za spolnost, pogosti prepiri o spolnosti, vzgoji in denarju), materina čustvena hladnost (mati ni dostopna za otrokove čustvene potrebe, čustveno odmaknjenost zapolni oče s preveč intimnim odnosom, ki se konča s spolno zlorabo, mati je lahko lojalna do moža. Kjer je odnos z materjo dober, se incest sicer lahko zgodi, vendar je dejanje enkratno ali zelo kratkotrajno), položaj odvisnega, lojalnega, prestrašenega otroka (velika večina otrok ni dejavno pričela spolne zlorabe, lahko pa pri dolgotrajni spolni zlorabi v določeni fazi prevzame dejavno vlogo, vendar je ta večinoma pasivna) in disfunkcionalna družinska struktura (starši so usmerjeni bolj nase kot pa na otroka, otroci so podrejeni družinskim normam, nazori staršev so togi, funkcionirajo nestabilno). Spolna zloraba je neke vrste zasvojenost, ki ne preneha sama od sebe.

NALOGE IN CILJI INTERVENCIJE

(1: str. 130) Pomoč spolno zlorabljenemu otroku, da si bo opomogel od posledic in ne bo neprestano trpel, in podpora materi (kadar ta ne zlorablja), da bo sama razumela, kaj se dogaja in stala otroku ob strani.

(2: str. 55) Žrtev zlorab mora predelati čustva in občutja, ki pridejo na dan potem, ko je o zlorabi spregovorila. Zavedati se mora svojih pravic in naučiti se mora živeti s temi dogodki. Zlorabe namreč ni mogoče pozabiti.

(3: str. 95-113) Psihosocialna terapija je usmerjena v ustavitev trenutne spolne zlorabe, da se oče predstavi kot odgovoren za zlorabo, da mati prevzame odgovornost za svoj del, starša prevzameta skupno odgovornost nase, popravljanje odnosa med materjo in hčero, popravljanje odnosa med zakoncema, popravljanje odnosa med očetom in hčerjo.

SREDSTVA ZA DOSEGANJE TEH CILJEV

(1: str. 124-132) Ko otrok že spregovori o zlorabi, je treba:

1. Otroku verjeti – velika večina prijav je resnična, otrok ne fantazira o spolnem zlorabljanju, to ni v skladu z otroško fantazijo.
2. Vzemite si čas in izberite primeren prostor.
3. Ostanite kolikor mogoče mirni – ne prestrašite otroka in ne usmerjajte jeze v storilca. Obvladajte željo po takojšnjem ukrepanju.
4. Zagotovite otroku, kako prav je, da govori o zlorabi.
5. Naj otrok pokaže svoja čustva – bodite previdni pri dotikanju.
6. Povejte otroku, da ni sam kriv.
7. Ne silite ga z vprašanji.
8. Pustite otroku njegova čustva do storilca – lahko ga ima še vedno rad.
9. Ne mislite, da morate takoj, v trenutku spremeniti otrokov položaj.
10. Ne obljubljajte otroku ničesar, česar pozneje ne bi mogli izpolniti.
11. Razločno povejte otroku, da veste, da je njegova vloga zgolj pasivna.
12. Če je otrok sposoben to prenesti, mu zastavite nekaj vprašanj.
13. Previdno raziščite, ali je otrok pripravljen sprejeti še koga, ki bi mu pomagal – nikoli ne načrtujte nadaljnjih korakov brez otrokove vednosti.
14. Dobiti morate močno strokovno oporo, ne ostanite sami s problemi, ki vas čakajo.
15. Pomagajte otroku, ko bo moral ubesediti zlorabljanje.
16. Poskrbite, da otrok ne bo več skupaj s storilcem. Če je otrok še manjši, je treba takoj pretrgati stike s storilcem. Če je starejši, npr. nad 12 let, ga lahko že naučite, kaj lahko stori za svojo zaščito. Kadar gre za partnerja, je treba pregovoriti mater, da bo z vsemi sredstvi zavarovala otroka in se ločila od partnerja. V takih primerih tudi mati sama potrebuje podporo in pomoč – dobro je, da so strokovnjakinje ženske! Če to ni mogoče, moramo odstraniti otroka.
17. Če vas je otrok izbral za zaupnika, bodite v vseh nadaljnjih dogodkih vedno

na njegovi strani in se poskušajte izogniti sekundarni viktimizaciji (da bi bil otrok ponovno žrtev).

18. Poskrbite, da bo zlorabljeni otrok dobil res zaupanja vredno strokovno terapijo. Če je žrtev deklica, mora terapevt obvezno biti ženska. Deklice so se namreč med zlorabo naučile zaznavati potrebe storilca. To lahko storijo tudi pri moškem terapevtu, zapostavijo lastno osebo in prevzamejo odgovornost za moškega.

(2: str. 48-70) Spolna zloraba uspeva samo zato, ker jo storilec in žrtev zavijeta v skrivnost. Pretrgati molk je zato najpomembnejši korak. Določiti je treba zaupno osebo, ki otroku pomaga tako, da zlorabo prekine. Pridobi podporo drugega starša in kontaktira socialno delavko in ostale potrebne službe. Če je storilec član družine, je najbolje, da jo takoj zapusti. V nasprotnem primeru je treba izločiti žrtev. Družina potrebuje čas, da uredi misli in čustva. Vsakdo mora reševati svoje težave, preden je sposoben stopiti v odnos z drugimi. Strokovna pomoč žrtvi je najprej usmerjena v predelovanje občutij in čustev, kot so: depresija, zmedenost, strahovi, krivda in sram, jeza, občutja drugačnosti, izguba lastne vrednosti, žalost in obup.

(3: str 47-95) Uporablja večslojni pristop, usmerjen na družino. Pomoč je usmerjena na vse družinske člane, in sicer temelji na njihovem položaju v družini. Oče potrebuje pomoč za:

a) prevzem odgovornosti za zlorabljanje,

b) učenje ustreznejšega izražanja potreb, da pri tem spoštuje meje ljudi okoli sebe (doslej je to izražal z nasiljem ali s pozicije žrtve).

Mati potrebuje pomoč:

a) za podporo hčeri,

b) da se kot žena loti zakonskih (partnerskih) problemov.

Zlorabljeni otrok potrebuje pomoč, da pokaže svoje meje v odnosu z očetom in da izboljša svoje odnose z brati in sestrami.

Za delo je potrebna strokovna mreža, ki se najprej dogovori o diagnozi. Zberejo podatke in jih ovrednostijo. Naredijo in izpolnijo načrt osnovnega posredovanja in nato napredovanja pomoči. Na začetku obravnave je pomembna zaupna oseba, ki je navzoča pri razgovorih z otrokom. Namen pogovora je zbrati čimveč podatkov, s katerimi lahko soočimo starše. Najprej ocenimo verodostojnost otrokove izpovedi. Ko je sum potrjen, se morajo zbrati vsi strokovni sodelavci, ki bodo vpleteni. Določijo akcijski plan posredovanja, nato svetovalec motivira otroka, da sooči starše z zlorabo. Ker se otroci velikokrat ne želijo vrniti domov ali pa se soočiti s starši, je koristno, da jih do tega pripravimo. Pri tem je teba najti srednjo pot med zanikanjem otrokove želje in med nespodbudnim sledenjem otrokovim strahovom. Če otrok kljub prepričevanju noče o zlorabi povedati staršem, potem lahko svetovalec usmeri družinske pogovore na druge težave, ne da bi omenjal spolno zlorabo. Če se družinska situacija ne izboljša, je treba soočiti starše z zlorabo. To lahko naredimo skupaj ali z vsakim posebaj. Pogovor z očetom je usmerjen na njegovo priznanje. Pomembno pri razgovoru z mamo je, da sprejme odgovornost za dejstvo, da ni zavarovala hčere.

STROKOVNA VLOGA

(1: str. 120-132) Terapevtka ali terapevt ne silita otroka k priznanju. Ko otrok pove o zlorabi, sledi pogovor z materjo, ki jo je najpogosteje treba podpreti ali pa tudi zavarovati, da bo lahko potem sama zavarovala svojega otroka. Nadaljnje delo je usmerjeno v podporo otroku in predelovanje zlorabe. Poskrbeti je treba, da otrok ne bo več skupaj s storilcem. Avtorica svari pred takojšnjo prijavo. Pri tem misli na neprijetnosti v postopku, ki lahko otroku tudi škodijo.

(2) Knjiga je namenjena žrtvi. Avtorici svetujeta, da ta poišče pomoč pri strokovnjaku zlasti zaradi predelovanja čustev in občutij in zaradi boljšega razumevanja tega, kar se je dogajalo. Iz tega sledi podporna strokovna vloga. Strokovnjaki so na voljo zato, da pomagajo žrtvi. Opozorita še na dejstvo, da je spolna zloraba kaznivo dejanje, ki ga je treba prijaviti.

(3: str. 96-113) Družinske člane je treba naučiti, kako naj zastopajo na ustrezen način svoje potrebe in upoštevajo potrebe

drugih. Da pokažejo, kaj želijo in česa nočejo. Očeta nauči, da se mora navaditi spoštovati (telesne) potrebe svoje hčere in da v odnosu z ženo pokaže svoje potrebe, vendar od nje ne sme zahtevati, da jih ona avtomatično tudi zadovolji. Hčer mora naučiti, da jasno pokaže, kaj je zanjo sprejemljivo in kaj ne. Mati se mora naučiti bolj odločno zavzeti za svojo hčer in sprejeti odgovornost, ki spada k njeni vlogi žene. Naučiti se mora zastopati svoje potrebe in stališča v problemih z možem, ne pa se izmikati konfliktu. Svetovalec mora popravljati sodelovanje med staršema in postaviti ustrezno mejo med generacijami. Pomaga pri navezovanju in vzdrževanju zdravih stikov z zunanjim svetom. Ena najtežjih nalog terapevta je, da nauči vsakega posameznika zadovoljiti svoje potrebe tako, da pokaže skrb in spoštovanje do drugih.

RAZLIKE IN PODOBNOSTI

DEFINICIJA

Definicije so si na prvi pogled podobne. Vse tri pravijo, da gre za to, da odrasli zlorabi otroka za zadovoljevanje svojih spolnih potreb proti njegovi volji. Razlikujejo se takrat, ko povedo, kaj tako zlorabljanje omogoča. Prvi dve definiciji nedvoumno poudarita, da je otrok nemočen in odvisen, pri odraslem pa gre za manifestacijo moči. Tretja definicija moči odraslega ne omenja. Nasprotno. Govori o otrokovem »občutku«, da se zlorabi ne more izogniti zaradi premoči ali pritiska odraslega. Ne gre torej za resnično nezmožnost otroka, da bi se lahko ubranil zlorabe, gre za njegov občutek, da tega ne zmore. In že smo pri participaciji otroka k zlorabi. Zaradi napačnega občutka na zlorabo pristaja, čeprav je realna situacija drugačna. Tam, kjer sta prvi dve definiciji povsem nedvoumni (otrok se ne more braniti zaradi moči, ki jo uporabi odrasli), tretja govori o tem, da je imel otrok možnost izbire. S tem del odgovornosti za zlorabo prenese iz odraslega na otroka.

RAZLOGI ZA SPOLNO ZLORABO

Prvi dve knjigi znova dokaj enotno ugotavljata, da gre za zlorabo moči za dominiranje nad šibkejšimi oziroma za podrejanje. To omogoča tradicionalna delitev vlog med moškimi in ženskami v družbi. Spolne zlorabe so v prvi vrsti izkazovanje moči in šele nato spolno dejanje. Obe poudarita, da je za spolno zlorabo odgovoren le storilec. Prva poudari še, da mati (če ni storilka) za zlorabo ni kriva. Tretja knjiga išče vzroke v motenem delovanju družine, kjer lahko slabi družinski odnosi peljejo tudi v tovrstna dejanja. Pri tem se izogne pasti direktnega deljenja krivde na vse člane družine, pokaže pa na njihovo skupno participacijo in govori o družinski strukturi. Storilca ne prepozna kot nedvoumno odgovornega za zlorabo, temveč je le eden od članov družine, ki ima v zlorabi svojo vlogo. Družino torej jemlje kot skupnost enakopravnih članov, kjer je moč enakomerno porazdeljena. Disfunkcionalna družina je tista, kjer družinski člani ne izpolnjujejo predpisanih vlog, in ne tista, kjer gre za razmerja moči, ki ne omogočajo enakopravne participacije. Čeprav avtor ne govori direktno o deljeni krivdi, je ta bistvo njegovega pisanja. Zlasti zato, ker storilca ne prepozna kot edinega odgovornega za dejanje. Taki sklepi so mogoči zlasti zato, ker družbenih konstruktov spolnih vlog ne vidi kot problematičnih, temveč jih s svojim pisanjem celo promovira.

NALOGE IN CILJI INTERVENCIJE

Intervencija v prvih dveh knjigah je usmerjena zlasti na žrtev. Ta mora najprej razumeti, kaj se ji je dogajalo, in predelati čustva in občutke. V prvi knjigi najdemo še pomoč materi, druga pa opozori na to, da lastno reprezentacijo omogoča zavedanje pravic. Avtor tretje knjige usmeri intervencijo v prevzemanje odgovornosti staršev za spolno zlorabljanje otroka in v popravljanje odnosov med člani. Pri tem ne razlikuje med vlogo očeta in vlogo matere, spolno zlorabo pa ima za posledico slabih odnosov v družini. Pri interpretaciji je treba upoštevati, komu so knjige namenjene. Prvi dve sta

usmerjeni k tistim, ki imajo izkušnjo zlorab, tretji pa v družino. Od tod razlike v tem, komu avtorji sporočajo. Vendar ni sporno to, komu sporočajo, sporno je to, kaj sporočajo. Prvi dve knjigi nedvoumno povesta, da žrtev za zlorabo ni kriva in ne zanjo odgovorna. Vzrok vidita v delitvi spolnih vlog, zato poiščeta rešitev v krepitvi moči tistih, ki so spolno zlorabo preživele. Podpora je usmerjena še na matere (če te ne zlorabljajo), ki za zlorabo ravno tako niso krive, so pa tiste, ki naj bi dajale otrokom oporo. Tretja knjiga sporoča nekaj povsem drugega. Čeprav jasno prepozna storilca, odgovornost porazdeli med vse družinske člane. Intervencija je usmerjena v to, da vsi to odgovornost sprejemjo. Odgovornost in krivda, ki jo v prvih dveh knjigah nosi izključno storilec, je sedaj porazdeljena. Velik del te odgovornosti je prek intervencije prestavljen na mamo. Z uporabo termina »starša« in »družina« se posamezniki ne prepoznajo več, s čimer največ pridobi storilec, saj je njegovo breme naloženo vsem.

SREDSTVA ZA DOSEGO TEH CILJEV

Prva avtorica usmeri svetovalno ali terapevtsko delo popolnoma na žrtev. Pri tem opozarja, da lahko delamo le toliko, kolikor nam otrok dovoli ali zmore. Otroka je treba ločiti od storilca in deklicam poiskati žensko svetovalko. Poskrbeti je treba za popolno varnost otroka in mu pri tem zagotoviti, da za zlorabo ni ne kriv in ne odgovoren. Avtorici druge knjige poudarita, da je treba storilca in žrtev takoj ločiti in ponuditi žrtvi vso oporo. Vzporedno je treba pridobiti drugega starše k sodelovanju. Razumeta, da je to za družino velik pretres in da družinski člani potrebujejo pomoč, vendar vsak posebaj. Sredstva za dosego ciljev, ki jih predvideva avtor tretje knjige, so dosti bolj kompleksna. Gre namreč za to, da strokovnjaki ne sledijo potrebam in željam svojih klientov, temveč jih morajo v nekaj pregovoriti. Za kaj takega pa je treba izdelati strategije, ki bodo peljale k želenemu cilju. Teh je veliko in so opisane tako podrobno, da je bilo iskanje bistva zelo težko. Delo z očetom je usmerjeno v sprejemanje odgovornosti in bolj ustrezno zadovoljevanje potreb. Vzrok za storilčevo zlorabljanje je namreč nezadovoljevanje njegovih potreb. Avtor ne pojasni izvora te trditve. Delo z mamo je usmerjeno v sprejemanje njene odgovornosti, da se kot »žena« ne loteva reševanja družinskih težav, in da kot »mati« ni zavarovala hčere. V času terapije ali svetovanja naj bi se naučila opravljati vlogo žene in matere. Pri tem avtor v vsej knjigi ne pojasni, na kaj misli, ko govori o sprejemanju vloge žene in matere. S tem da naloži materi dolžnost varovati hčer, ji hkrati naloži dolžnost kontrolirati moževo spolnost. Ne gre torej za to, da bi očeta naučili pravilnega odnosa do hčere, temveč moramo mamo naučiti, da bo zavarovala hčer pred očetom. S tem pa odgovornost za spolno zlorabo v popolnosti prenesemo iz očeta na mamo. To nam potrdi še s tem, da je delo z žrtvijo usmerjeno v to, da pokaže storilcu svoje meje, in ne delo s storilcem v to, da jih prepoznava sam. Avtor ignorira dejstvo, da gre za neenaka razmerja moči v družini, ki so to zlorabo sploh omogočala, in izhaja iz prepostavke, da ima vsak član družine enakopravno vlogo, enako možnost participacije, ki je ni izrabil.

STROKOVNA VLOGA

Prvi dve knjigi prepostavita podporno strokovno vlogo, ki je usmerjena v žrtev in mamo. Strokovna vloga, ki jo določi avtor zadnje knjige, je zlasti socialno kontrolna – prepričevalna in učiteljska. Strokovnjaki ne izhajajo iz potreb članov družine, temveč iz prepričanja, da je treba ohraniti družino.

RAZLIKE SO OČITNE

Že ta kratka in površna analiza treh knjig je pokazala velike razlike v obravnavi spolnih zlorab. Različnosti bi lahko našli tudi med prvima dvema, vendar kažeta v odnosu s tretjo velike podobnosti. Obe namreč izhajata iz feminističnih izhodišč in predpostavk. Spolne zlorabe postavita v družben kontekst odnosov med spoloma, kjer gre za

moško dominantnost in žensko podrejenost, ki sloni zlasti na izrabi moči. V prvi vrsti je to dejanje pridobivanja in manifestiranja moči in šele nato spolno dejanje. Družinski sistem, ki ga storilec vzpostavi z zlorabo ali nasiljem, je namenjen ohranjanju njegovega položaja. V taki situacija je pozicija ostalih članov družine težko razpoznavna. Sistem laži, spletk, pritiskov in izsiljevanj storilca kreira realnost, ki ji ostali verjamejo in jo živijo. Druge realnosti zanje ni. To je pogosto vzrok, da otrok ne spregovori in da mati ne posreduje. Iskanje materinega deleža krivde je prenos odgovornosti s storilca na mamo. Mati postane odgovorna za nekaj, na kar pogosto ni mogla vplivati. Odgovornost za spolno zlorabo je zato le storilčeva. Tudi če mati za zlorabo ve, jo razume v kontekstu skrivnosti, ki jih narekuje storilec. Psihoterapevtsko in svetovalno delo, ki temelji na takih izhodiščih, je usmerjeno najprej na delo z vsakim družinskim članom posebej. Namen dela ni ohranitev družine, temveč krepitev moči tistih, ki jim je bila z zlorabo odvzeta. Žrtev in nezlorabljajoči člani družine morajo najprej razumeti, kaj se jim dogaja, razpoznati sebe in pridobiti dovolj moči za odločitev, kakšni bodo njihovi nadaljnji koraki. Lahko se odločijo za družino ali proti njej. Vsekakor pa je odločitev njihova. Pomoči je seveda deležen tudi storilec, ki mora prav tako razumeti, kaj je počel in zakaj je bilo to narobe. Delo z njim bo moralo biti usmerjeno v pridobivanje in razvijanje spretnosti za nedominantne, enakopravne odnose med spoloma.

Na podobnih izhodiščih temelji veliko tuje literature o spolnih zlorabah, katerih avtorice so ženske in tudi moški. Doktrine posameznih strok, še zlasti socialnega dela, se opirajo na ta izhodišča, ki jih ne smemo razumeti kot bitko med posameznikom in družino. Seveda je treba delati z družino, vendar takrat, ko so to sposobni prenesti vsi posamezniki. Da so taka izhodišča pravilna, lahko pokažemo na primeru tretje knjige. Ker je doktrina, ki jo zastopa, usmerjena v ohranjanje družine od razkritja spolne zlorabe naprej, je morala razviti cel sistem strategij prepričevanja, učenja in prisiljevanja. Delo temelji na ohranjanju hierarhičnih družinskih vlog, kar kaže neprestano opozarjanje na to, da mora mati »sprejeti svojo vlogo žene in matere ter jo začne opravljati«. Postavi se nujno vprašanje, na kaj pri tem misli. Kaj je vloga žene in matere? Tega nikjer ne pojasni. Spolno zlorabo prepozna kot nesposobnost ali nezmožnost storilčevega zadovoljevanja potreb in nespoštovanja generacijskih mej in ne kot pridobivanje moči. Najslabši je položaj žrtve. Nepredstavljiv je namreč obrat, ki ga mora storiti pri tem, ko je pahnjena nazaj v družino. Od nje se pričakuje, da bo iz popolne podrejenosti, v katero jo je postavil storilec, in iz nerazumevanja dogajanja na hitro vse to presegla in bila sposobna delovati enakopravno z ostalimi. To je seveda nemogoče. Posledice spolnih zlorab so namreč prehude in preveč kompleksne. Na to nam kaže velik delež tistih, ki v odraslosti končajo z različnimi psihiatričnimi diagnozami in neznosnim življenjem. Delo, ki temelji na prepričevanju in učenju drugega, je nujno neuspešno. Spremembe so možne le ob osebni refleksiji lastnega položaja. Vsak od članov družine ima pravico do te refleksije, kot ima tudi pravico odločiti se o lastnem življenju in razmerjih, ki jih bo vzpostavljal.

Področje spolnih zlorab je poleg duševnega zdravja, nasilja nad ženskami in drog tisto, v katerega je usmerjeno veliko dela v zadnjih nekaj letih. Vedno več je tistih, ki o zlorabi tudi spregovorijo. Strokovnjakinje in strokovnjaki so soočeni s problemom, ki ga pogosto ne razumejo in za njegovo reševanje nimajo ustreznega orodja. Taka situacija je idealna za vnašanje doktrin in spretnosti, ki peljejo k ponovnemu viktimiziranju in vzpostavljanju novih mitov in prepričanj o žrtvah, materah in storilcih. Socialno delo se mora zato resno spoprijeti s teorijo in praksami. Vse preveč je namreč primerov, ki kažejo skrajno slabo razumevanje in postopanje. O njih se zaenkrat govori le znotraj stroke, a bodo kmalu postali hvaležna tema za rumeni tisk. Nastaja tudi vedno več nevladnih organizacij, ki svojo vlogo zagovorništva jemljejo resno. Pred kratkim je bila vložena tožba zoper slabo prakso strokovnjaka, ki na zlorabo ni reagiral, čeprav je zanjo vedel. In prav je tako.

Literatura

O. Bain, M. Sanders (1996), *Ko pride na dan.* Ljubljana: Co Libri.

R. Bouwkamp (1996), *Pshosocialna terapija pri spolni zlorabi v družini.* Logatec: Firis.

K. Frei (1996), *Spolna zloraba – z odkrito besedo do varnosti.* Ljubljana: Kres.